

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТИ У ОЧИМА РУМУНСКЕ ЈАВНОСТИ

Српски социјалистички покрет је од самих својих почетака побудио интересовање код наших суседа Румуна. Њихова радничка и социјалдемократска штампа видела је у свом јужном суседу углавном узор који је требало следити. Многе странице румунске социјалистичке штампе с краја XIX и почетка XX века најбоље сведоче у угледу који је уживао српски социјалистички покрет. Нагласимо да су и сами Румуни недавно израдили једну антологију¹ текстова у којој показују како су били присни односи између социјалистичких и радничких покрета српског и румунског народа. Нагласимо да ћемо се у нашем излагању задржати само на неким написима румунске радничке и социјалистичке штампе који говоре о носиоцима социјализма у Србији.

Реч је о чланцима објављеним у више румунских прогресивних листова, а из пера угледних румунских социјалиста који су цео свој живот посветили борби за радничка права. Највећи број чланака у румунској штампи који се односе на Србију потписали су: Раковски, Бужор и КонстантINESКУ.

Пре него што пређемо на саме појединости из румунске прогресивне штампе, сматрамо за сходно да кажемо неколико речи о лику и животном путу поменутих аутора.

Др Кристијан Раковски (Cristian Rakovski, 1873—1941), лидер румунског радничког покрета, бугарског порекла, публициста. У доба Октобарске револуције 1917. године отишао је у Русију и прикључио се револуцији, где је вршио одговорне дужности у партији и држави. Михај Георгију Бужор (Mihai Gheorghiu Bujor, 1881—1964), родом из Јашија, адвокат и борац за радничка права, прешао је у Русију 1917. године и учествовао у Октобарској револуцији. По повратку у Румунију провео је извесно време по затворима у Дофтани (1920—1934) и Жилави (1937—1940), а потом је био интерниран у логор Тргу Жиу (1940—1944). После ослобођења Румуније, био је председник Удружења бивших антифашистичких интернираца и члан Генералног савета Међународног савета покрета отпора. Александру КонстантINESКУ (Alexandru Constantinescu, Alecu, 1872—1949) био је румунски социјалдемократски и комунистички борац, руководиолац румунског синдикалног покрета, Социјалдемократске партије Румуније и Комунистичке партије Румуније. Између 1920. и

¹ M. Badea, L. Gergely, I. Iacoș, V. Moisuc, S. Șandru, N. Tampa, Gh. Unc: *Solidaritatea mișcării muncitorești și democratice din România cu mișcarea muncitorească și democratica din Iugoslavia*, Studiu și antologie, Editura politică, Eucurești, 1979.

1937. радио је у емиграцији, у Француској и СССР-у. Ратне године 1940—1944. провео је по разним концентрационим логорима у Румунији. После 23. августа 1944. године радио је у партијској организацији престонице.

Као што се види, није реч о професионалним новинарима, већ о идејним борцима и револуционарима чија се активност осетила и ван румунских граница.

Зауставићемо се на неким страницама румунске социјалистичке штампе које су поменути румунски аутори посветили српским социјалистима. Поводом прелиминарне Конференције социјалдемократије на Балкану, која је одржана у Београду 1911. године, „*România muncitoare*“ у неколико бројева доноси напise из пера Бужора у којима се говори о социјализму у Србији и помињу Димитрије Туцовић, Драгиша Лапчевић, Маринко Живковић и Душан Поповић.² У једном од наредних бројева истога листа даје се историјски осврт на Србију, као и посебан увид у њену економску структуру. Разуме се, указано је и на политички живот, па се истиче да и социјалдемократи имају једног посланика у скупштини, Тришу Кацлеровића, изабраног у Крагујевцу.³ Посебан осврт на развој социјализма у Србији Бужор даје у једном од следећих бројева листа „*România muncitoare*“. Констатујући да су се први трагови социјалистичких идеја јавили у Србији крајем шездесетих година прошлог столећа, он с правом дели читав дотадашњи социјалистички покрет у Србији у два периода: први, до краја прошлог века, и други, који почиње са овим веком. Први период Бужор карактерише као народњачки покрет у руском смислу речи. Од српских социјалиста из тога периода истиче Живојина Жујовића и, као најзаслужнијег, Светозара Марковића. У наставку даје кратку историју Марковићевог живота и рада као и утицаја који је он извршио на српску омладину. Бужор није заборавио да напомене да су два тадашња српска министра, Никола Пашић и Лазар Пачу, некада били сарадници Светозара Марковића. У чланку се помиње као Марковићев настављач Мита Ценић. Бужор с правом истиче да је Мита Ценић настојао да укаже на разлике између радикалне буржоаске демократије, која се сматрала правим наследником Марковића, и социјализма у правом смислу. Аутор није заборавио ни оригиналну личност српског социјализма какав је био Васа Пелагић. Међутим, све скоро до краја века социјалистички покрет није долазио до изражаја као изразито радничка организација, већ као културни и економски покрет. Он је живео у задругама и економској организацији која се звала Занатлијски савез. Аутор истиче феномен овог покрета сличан ономе у раном румунском социјалистичком покрету, тј. прелажење једног великог броја социјалиста у грађанске партије. Међутим, он каже да српски социјалисти нису постали ренегати, нису кренули против својих бивших сарад-

² „*România muncitoare*“, бр. 62, 13. X 1911.

³ Исто, бр. 63, 16. X 1911.

ника, нити су ушли у службу јучерашњих противника, већ су основали најдемократскију партију у својој земљи и допринели демократизацији њеног политичког живота. Даље каже како се 1898. године појављује лист „Социјалдемократ“ на иницијативу најнапреднијих елемената.⁴

Бужор истиче да се 1900. година може сматрати почетком друге фазе, тј. рађањем правог радничког и социјалистичког покрета у Србији. Године 1903. оснивају се Српска социјалдемократска партија и Општи савез синдиката. Зауостављајући се на тадашњем радничком покрету у Србији, он истиче да овај покрет данас (1911 — прим. аут.) има своју физиономију, док се раније скривао под видом културних друштава. Такође каже да је број организованих радника јако порастао и да су синдикатом обухваћене све бранше. Бужор налази за сходно да дâ и статистичке податке, и то врло опсежне, о приходима и материјалном пословању српских синдиката. Напоследку, каже да синдикати у Србији не заборављају своје обавезе ни према међународном синдикалном покрету.⁵

И лист „Мунса“ пише у једном свом броју о социјалистичком покрету у Србији и указује на типичну организацију задруге, објашњавајући Румунима систем по коме она функционише. Врло је интересантан, међутим, ауторов закључак у коме се констатује да овај облик нестаје из дана у дан.⁶

Политика Србије и економска ситуација у њој приказане су врло добро у једном броју листа „Lumea noastră“. Ту се каже да је Србија у посебно тешкој ситуацији између Бугарске на истоку и Црне Горе на западу, с обзиром на то да обе ове земље уживају симпатије Русије.⁷

Један број истог листа из следеће године доноси напис у коме се говори о суспендовању Устава од стране младог српског владара Александра Обреновића. Лист подвлачи да је оборени Устав био један од најлибералнијих у Европи.⁸ Ту су затим и исцрпне вести о штрајку типографа у Србији. Између осталог, каже се да је било 35 ухапшених, а да су председник и потпредседник синдиката типографских радника осуђени на по 10 дана затвора.⁹

Чести су осврти на демонстрације у Београду као и на остале догађаје из синдикалног живота Србије, које доноси румунски лист „România muncitoare“. Ту се даље налазе и многи написи који се тичу не само радничког покрета балканских народа већ и његових веза са међународним радничким покретом. Много страница посвећено је и балканској конфедерацији.¹⁰ Наилазимо такође на опсежан приказ стања у српском социјалистичком по-

⁴ Исто, бр. 65, 23. X 1911.

⁵ Исто, бр. 68, 3. XI 1911.

⁶ „Мунса“, бр. 33, 7. X 1890.

⁷ „Lumea noastră“, бр. 694, 13. XI 1896.

⁸ Исто, бр. 965, 2. X 1897.

⁹ Исто, бр. 894, 24. VI 1897.

¹⁰ „România muncitoare“, бр. 24, 30. V 1910.

крету године 1910. из пера Кристијана Раковског. Највећи број података аутор је добио од председника Српске социјалдемократске партије, старог његовог друга Драгише Лапчевића, који је замолио аутора да пренесе поздраве српских социјалиста румунским социјалистима.¹¹ Скреће пажњу на себе и чланак под насловом *Пример за углед*, у „România muncitoare“, у коме се помињу Триша Кацлеровић, Душан Поповић и Драгиша Лапчевић. Овај чланак, чији је аутор Александар Константинеску, даје најсветлију слику српских социјалиста, који могу да послуже као узор румунским друговима.¹²

Један број истог листа посвећен је делатности српских социјалиста између 1876. и 1883. године. Помињу се, између осталих, млади социјалисти тога времена Југовић и Кораћ. Први од њих, познат као талентовани говорник и врстан новинар, завршио је живот врло рано, у тридесетој години. Аутор истиче, међутим, да су Срби у Светозару Марковићу имали изврсног трибуна. Он је успео да придобије присталице у свим друштвеним слојевима, чак и из официрских редова.¹³

Неки бројеви поменутог листа посвећени су Балканској социјалистичкој конференцији, као и борби против ратова.¹⁴

Несумњиво, најчешће помињана личност из српског радничког и социјалистичког покрета у румунској социјалистичкој штампи јесте Димитрије Туцовић. Румунска јавност је обавештена о иступању српског социјалистичког борца на свим међународним скуповима. А имала је прилику и да га лично чује у Букурешту 1912. године. Туцовић је тада говорио на конгресу Социјалдемократске партије Румуније у Букурешту, на српском језику, а његов говор је директно преводио његов пријатељ, румунски социјалиста, др Кристијан Раковски. Туцовић је, између осталог, тада рекао:

„Жалим што нисам у стању да говорим на румунском, да бих изразио велику радост коју осећам што се налазим међу вама.

Чим сам примио ваш позив, схватио сам да је добро дошао, како бисмо што више ојачали наше везе.

У Србији имамо снажан покрет. Синдикати броје 15.000 чланова, а социјалистички клубови 5.000, и сви плаћају уредно чланарину. Имамо, затим, дневни лист „Радничке новине“, који нам доноси приход између 5.000 и 7.000 леја годишње, као и теоријски часопис „Борбу“, који излази у 2.500 примерака. И синдикати и клубови као основни мотив имају класну борбу. У Србији нема синдиката који није учлањен у одговарајући струковни савез, као ни савеза који не припада општој комисији. А ова општа комисија у свим питањима која су од општег интереса за пролетаријат делује у пуном складу са Социјалистичком партијом.

¹¹ Исто, бр. 30, 20. VI 1910.

¹² Исто, бр. 31, 24. VI 1910.

¹³ Исто, бр. 34, 4. VII 1910.

¹⁴ Исто, бр. 49, 28. VIII 1911 и бр. 61, 9. X 1911.

Социјализам у Србији успео је великим делом данас и услед помоћи коју му је пружио румунски социјализам.

Једна од првих брошура које смо читали била је студија вашег великог друга Гереа која говори о материјалистичком схватању историје. Исто тако српски социјализам дугује румунској социјалдемократији и зато што је ваш друг Раковски био делегат наше Партије на Конгресу у Амстердаму 1904. године.

Односи између нас треба да буду што чвршћи, јер ћемо само захваљујући нашој интернационалној и интербалканској солидарности моћи да сломимо милитаристичку политику Аустрије и да кренемо путем федеративне републике балканских држава.¹⁵

Из пера Раковског је и опсежан чланак посвећен погибији Димитрија Туцовића. Чланак указује на крупан губитак који је задесио раднички покрет Србије као и међународни раднички покрет. Аутор указује на Туцовићев огроман лични и политички углед у Србији и иностранству, посвећује много места његовој доследности и, између осталог, каже: „А заједно са нама, Туцовића ће оплакати читава Интернационала, која га је познавала и лично и на делу и у којој је он, иако још млад, почео постепено да ствара себи углед. Он ће бити посебно ожаљен од представника социјалдемократије у Босни, Хрватској, Бугарској и Румунији, у круговима руских емиграната, у социјалистичким круговима Аустрије, Чешке и Немачке, који су имали прилике да га упознају на нашим безбројним конгресима и који нису скривали своје дивљење за младог друга који је, иако врло млад, својом интелигенцијом освајао све са којима је ступао у контакт.“ Чланак одише пријатељством аутора према преминулом другу.¹⁶ Један други број истог листа пренео је дословно напис из „Радничких новина“ о погибији Димитрија Туцовића.¹⁷

Румунска радничка штампа региструје да српски социјалдемократи не одступају од својих начела ни за време рата, што се може видети из једног говора Драгише Лапчевића, одржаног у Народној скупштини у Нишу 1915. године.¹⁸

Један од бројева румунског листа „Lupta zilnică“ из 1915. године говори о Трици Кацлеровићу, социјалистичком посланику у српској Скупштини. Ту се вели да се Кацлеровић налазио у иностранству, у Швајцарској, у време пропасти Србије и да је добио дозволу владе да се врати у Србију.¹⁹ Часопис „Viitorul social“ преноси опсежан чланак Трици Кацлеровића о ситуацији у Србији у годинама рата, у коме овај указује на снаге које су изазвале рат као и на пренебрегавање захтева које су поставили социјалисти.²⁰

¹⁵ Исто, бр. 51—52, 8. VII 1912.

¹⁶ „Lupta zilnică“, бр. 168, 19. XI 1914.

¹⁷ Исто, бр. 175, 27. XI 1914.

¹⁸ Исто, бр. 152, 2. VII 1915.

¹⁹ Исто, бр. 156, 7. VII 1916.

²⁰ „Viitorul social“, бр. 2, 2. VI 1916.

Из овде наведених, као и из многих других написа који излазе из опсега најужег интересовања, може се констатовати да су односи између радничког покрета Србије и Румуније били изврсни и да је румунска напредна јавност била веома добро обавештена о кретањима у српском друштву и радничком покрету.

Могли бисмо на крају додати да је традиционална сарадња између Срба и Румуна на подручју односа двеју радничких партија, које су веома уско сарађивале како међусобно, тако и на међународном плану, остала таква и дан-данас. Ако је веровати ономе што помиње већина румунских гласила, Румуни су у српском радничком покрету видели свој узор, с обзиром на то да је индустријски развој у Србији био нешто бржи него на северу од Дунава као и да у њој није било феудалне класе, која је северно од Дунава оставила трагове видљиве све до најновијег времена.

SERBIAN SOCIALISTS SEEN THROUGH THE EYES OF THE ROMANIAN PUBLIC

As Serbia at a considerably higher level of development than neighbouring Romania, it was natural that it also had a more developed and more conscious working class. The eyes of the Romanian socialists were, therefore, constantly trained upon Serbia and upon events of a political and social nature linked to the evolution of the working class.

A number of Romanian workers' leaders mentioned several times that they looked to the Serbian working class for their example and that they were endeavouring to gain the same level of public importance for the Romanian working class as the socialists had in Serbia.

The Romanian socialist and workers' press registered many events from Serbian home affairs and foreign policy. Many of these were examined through a prism more objective than was possible for the Serbian press itself. As such, the data given by the Romanian socialists can be extremely instructive in a comprehensive and objective examination of the Serbian socialist movement.

The authors of the articles and contributions on Serbia are not chance journalists with no detailed knowledge of the subject matter but serious intellectuals who grew up and developed within the international socialist movement, people who demonstrated their loyalty to the struggle for workers' rights. The best proof of their conviction is that every one of them held very high positions in the Romanian workers' movement and in the International, spending much of their lives in prison and concentration camps.

It is interesting to note that the Romanian socialists also give an historical view of the Serbian socialist and workers' movement. They see the three last decades of the 19th century, when this movement was still disorganized, as representing the first period. The commencement of this century marks, according to them, the beginning of the second period, when the Serbian working class was becoming conscious and organized, even gaining representatives in parliament.